

Şehir ve Sağlık SAĞLIKLI KENTLER

YUSUF ZİYA YILMAZ*

Ülkemizin siyasi istikrarsızlıklarının birbirini takip ettiği 1990'lı yılların sonunda yerel ve genel seçimler 18 Nisan 1999'da yapıldı. Seçimden 3 ay önceydi. Bir akşam Karayolları İstanbul 17. Bölge Müdürlüğünden istifa etmem ve Samsun Büyükşehir Belediye Başkan Adayı olmam istendi. Ailem, arkadaşlarım ve bazı büyüklerimin görüşünü muvafakatini alarak 2-3 gün içinde istifa edip 1999 Ocak ayının ilk haftalarında Samsun'a döndüm.

90 günlük çok yoğun ve yüksek tempolu bir kampanya çalışmasının sonunda CHP ile yönetilen ve ikinci kez aday olan, Allah rahmet eylesin, Muzaffer Önder'e karşı ANAP adayı olarak seçimi kazandık.

ANAP genel seçimde yüzde 13,5 oy ile bir milletvekili çıkarabildi. Biz yüzde 40 civarında bir oyla Samsun Büyükşehir Belediyesini ve meclis üstünlüğünü kazandık. Sadece Büyükşehir değil metropol ilçelerde de başarı sağladık. ANAP Türkiye genelinde ise Adana ve Samsun Büyükşehir Belediyelerini kazanabilmişti.

Daha önce Samsun'da 6 yıl Karayolları Bölge Müdürlüğü yaptığım için şehrin ihtiyaçlarını iyi biliyordum. Bu 90 günlük kampanya sürecinde de isabetli ve şehrin sorunu olarak bilinen hedeflere odaklanarak iyi projeler ürettik. 19 Nisan sabahı göreve başladık. Şehrin yatırım yetersizliğine bağlı, ihracat ve işsizlik başta olmak üzere ciddi iktisadi kalkınma sorunları ön plandaydı. İkinci derecede ise çevre kirliliği sorunları kentin bir gerçeği idi. Öy-

lesine çevre kirliliği sorunları vardı ki gecikmeksizin çözüm üretmemiz gerekiyordu. O günlerde 500 bin nüfusu olan merkez ve yakın beldelerin katı atıkları Canik merkez ilçe sınırları içerisinde Yılanlı Dere mevki denen bölgeye dökülüyordu. Burası vahşi bir döküm sahasıydı. Hatta şehir içinde sayılan yakınlıkta bir yerd.

Şehir futbol stadyumuna da 3 kilometre mesafedeydi. Sürekli metan gazı yangını dolayısıyla bölge kötü kokuyla birlikte duman altında kalıyordu. Bir gün benim de izlemekte olduğum bir süper lig müsabakası esnasında çöpten gelen metan gazı dumanı nedeniyle görüş yetersizliği ve pis kokular oluşmuş, maça 15 dakika ara verilerek durdurulmuştu.

Bu vahşi döküm alanını nasıl söndürürüz, kapatır ve yeni modern deponiyi en iyi nasıl yaparız diye düşünüyör ve üzerinde çalışıyorduk.

Seçimin üstünden bir ay geçmişti. Samsun'da her 19 Mayıs Bayramı'nda olduğu gibi hazırlıklar yapıyorduk. Her 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı'nda Samsun'a deniz kuvvetlerinin savaş gemileri hatta deniz altıları ziyarete geliyorlardı. İl protokolü, filo komutanlarının onuruna yemek vermiştik. Filo komutanlarından bir 'Albay' benimle özel görüşmek isteğini iletterek yanıma geldi. 'Buyurun' dedim. "Başkanım siz bildiğim kadarıyla bir karayolu mühendisisiniz. Belki konuya yabancı olabilirsiniz, size limanla ilgili bilgi sunmak istiyorum. Deniz araçlarımızın bazılarını limana sokamadık."

* Samsun Milletvekili

‘ Neden?’ dedim.

“Limanın içinde 1-1,5 metre ancak su kalmış. Liman içi kanalizasyon çamuru ile dolu, bu bizim sorunumuzdan öteye şehrin önündeki limanın kanalizasyon havuzu haline gelmiş olmasının sonucu, şehrin insan sağlığı açısından da ciddi bir tehdittir. Buradan buharlaşan su buharı tamamen metan gazı buharıdır ve şehir bunu teneffüs ediyor” ifadelerini kullandı. Liman, halen anfi tiyatro trübini gibi yamaçlara yerleşmiş şehrin önünde kanalizasyon giderlerinin kolayca masrafsız aktığı bir havuzdu.

Öğrendiğim bu bilgi akşam huzurumu kaçırdı. Zamanın Samsun Valisi Metin İlyas Aksoy Beye durumu anlattım. O da çok kaygılandı.

Seçimden sonra DSP, MHP ve ANAP koalisyonu kurulmuştu. Rahmetli Bülent Ecevit başbakandı. ANAP koalisyonunun seçimden önce büyük ortağı olduğu halde şimdi küçük ortağıydı ve merkezi hükümette gücü zayıftı. Liman, Ulaştırma Bakanlığına bağlı ve MHP'deydi. Vali Bey ile çok iyi bir iletişim kurmuştum. Problemi DLH Liman Bölge Müdürlüğü yetkililerine iyi anlattık. Ellerindeki tarak gemilerini yakıtı bizden olmak üzere kiralayarak, liman içi çamuru kazıyıp 15-20 kilometre açığa, denizin 150-200 metre derinliği olan bölgelere dökmeye başladık. Bu çalışma bir yıl sürdü. Bir yılın sonunda bizim şehrin önündeki liman suyu mavileşmeye ve biyolojik hayat belirtileri görünmeye başladı. Hatta 1,5 yıl sonra liman içinde balık nesli oluştu. İnsanların balık tutabilecekleri ve denize girebilecekleri hale geldi. Ancak liman içine akan kanalizasyonun bir kollektörle liman dışına almaktan öteye henüz arıtma işine başlayamamıştık. Çünkü şehir içerisinde kanalizasyon ve yağmur suyu hatlarını da birbirinden ayırmak gerekmekteydi. Bu ve atıksu arıtma tesisi projeleri zaman alacaktı.

Tekrar 18 Nisan 1999 seçimleri sonrası günlere dönmek istiyorum. 1971 muhtırasından sonra askerler Merhum Nihat Erim'i başbakanlığa getirmişlerdi. Nihat Erim de Dünya Bankasında çalışmakta olan merhum Harika Çocuk lakaplı Atilla Karaosmanoğlu'nu ülkemizin iyi gitmeyen ekonomisini düzeltmek için başbakan yardımcısı olarak atamıştı. Bu atama Dünya Bankasının tavsiyesi üzerine olmuştu.

2002 AK Parti iktidarından önceki yıllarda ülkemiz IMF ve Dünya Bankası markajından bir türlü çıkamıyor ve 10 yılda bir ihtilallerden sonra kurulan hükümetlere Dünya Bankası veya IMF kökenli eko-

nomistler tavsiye ediliyor ve acı reçeteler denen ekonomik önlemler paketleri dayatılıyordu. Atilla Karaosmanoğlu'da iyi yetişmiş bir bilim insanıydı ve Türkiye'ye başbakan yardımcısı olmuştu. Yıllar sonra emekli iken konuşmacı konuk olarak illere davet ediliyordu.

Yanlış hatırlamıyorsam haziran ayında bir sivil toplum kuruluşu onu Samsun'a konuşmacı konuk olarak davet etmişti.

Samsun'daki konuşmasından sonra verilen akşam yemeğinde birlikte oturmaktaydık. Kendilerine, “Efendim ben bir aylık Belediye Başkanım, şehrin ciddi iktisadi kalkınma ve üretim sorunları var. Ama daha da ötesinde insan ve şehir sağlığını tehdit eden çok ciddi çevre sorunları var. Bana ne tavsiye edersiniz? Nereden başlamamı önerirsiniz?” dedim.

Belki çevre ve şehir sağlığı konusu o yıllarda onun da ihtisas alanı değildi. Ben de ekonomiyi öncelediğimi hissettirdim herhalde ki bana “Başkan, bölgesel iller içinde mukayeseli üstünlüklerinizi tespit etmenizi sonra kısa, orta ve uzun vadede çalışmalar yapmanızı öneririm. Somutlaştırırsam bir şehrin kalkınması ve iktisaden büyümesi için üç şey çok önemlidir. Bunlardan biri çok iyi bir havaalanı ve hava yolu ulaşımıdır. İkincisi çok iyi ve cezbedici, yatırımcıyı teşvik edici, organize sanayi ile bölgelelidir. Üçüncüsü ise beş yıldızlı otel veya otellerinizin, konaklama imkanlarınızın olması gereklidir.” dedi.

Tabi ben kısa bu diyalogda ve 20. yüzyılın son günlerinde, ülkemizde kişi başına düşen gelirin 3000 bin dolar seviyelerinde, ihracatımızın 30 milyar dolar olduğu o günlerde enerji ve gıdanın bugünün 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda dünyamızda oluşturduğu önem bilinemezdi. Bugün 1 milyar dolar civarında olan şehrimiz ihracatı, o yıllarda 25 milyon dolar civarındaydı.

Henüz internet, akıllı telefonlar ve sosyal medya iletişimi yoktu. Üniversitelerimizin, sivil toplum kuruluşlarının önemi daha anlaşılmamış ve girişimci sermayenin, yatırımcının profili çok zayıftı.

Yeşil kalkınma ve iklim değişikliği gibi kavramlar akla gelemezdi, henüz çok erkendi. 28 Mart 2004 Yerel Yönetim Seçimleri'nden sonraki 5 yıl içinde Sayın Cumhurbaşkanımız'ımızın değerli destekleri ile şehri sağlık açısından tehdit eden bu çevre projelerimizi, katı atık modern depomuzu, atık su arıtma tesislerimizi çok şükür 5 yıl içinde şehrimize kazandırdık. Bu tesislerde şuan da elektrik enerjisi dahi üretiliyor.

Bizler özellikle AK Partili Belediyeler, Sayın Cumhurbaşkanımız 1994'te İstanbul'da başlattığı "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın." şuuru ile insan odaklı, insana dokunan bu çevre sorunlarını çözerken şehirlerimizin havasını, suyunu önemseyip insanımızın sağlığını öncelikliyorduk. Ama 20. yüzyılın sonuna doğru 19. yüzyılda başlamış olan Sanayi Devrimi'nin nimetleri yanında yer küremizi çevreleyen yaklaşık 10 kilometre derinliği olan troposferde yer küremizin yaradılışında olan su buharı, karbondioksit, metan, sera gazı ve diğer gazların sanayileşmenin bir doğal sonucu olarak oransal açıdan arttığını ve güneş ışınlarının dünyamıza gelişini engellemediklerini ama dünyamıza gelip geri yansıyarak dönerken güneş ışınlarının, troposferden çıkamadıklarını ve bunun da burada hapsolan ısı nedeniyle küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine neden oldukları gerçeği ile karşılaştık.

1970'ten bu yana geçen 50 yıllık zaman diliminde dünya nüfusu iki kat artarak 7,8 milyara ulaşmıştır. Dünya nüfusunun bu iki kat artışına rağmen insanlığın tükettiği enerji ve gıda tüketiminin 1970'e kıyasla 3 kat arttığı, bu yüksek tüketim sonucunda dünya küresel ekonomisinin 5 kat, ticaretin de 10 kat büyüme gösterdiği görülmüştür. Bu durum hiç kuşkusuz ferdi tüketimde yükseldiğini göstermektedir. Artan ferdi tüketim daha fazla üretim ve sanayileşmenin etkisiyle daha fazla sera gazı ve küresel ısınmaya neden olan daha fazla emisyon demektir.

Dünya Meteoroloji Örgütü, 2021 yılının kayıtlara geçen en sıcak 7 yıldan biri olduğunu ve böylece küresel ortalama sıcaklık artışı bağlamında yapılan değerlendirmede sıcaklığın sanayi öncesi döneme kıyasla 1 °C'yi aştığı açıklanmıştır.

Yine 2018 yılında Birleşmiş Milletler'in hükümetler arası iklim değişikliği panelinde yayınlanan +1,5 °C küresel ısınma özel raporunda küresel ısınmanın yarım derecelik farkına dikkat çekilerek sıcaklık artışının +1,5 °C yerine, +2 °C olması halinde küresel bazda aşırı sıcaklıklara maruz kalacak dünya nüfus oranının yüzde 14'den, yüzde 37'ye çıkarak 2,6 kat daha kötü olacağı, deniz suyu seviyesinin 6 cm daha yükseleceği gibi olumsuz sonuçlar gerçeği ile karşı karşıyayız. Yine bu çalışmada insan ihtiyaçları için üretilen her şey (binalar, araçlar, yollar vs.) birer atık olma potansiyeli taşımaktadır. Yani insanlık atık üretmektedir.

Ülkemizdeki iklim değişikliği mücadelesindeki kararlılığını ve samimiyetini göstermek üzere Paris İklim Anlaşması'nı 6 Ekim 2021 tarihinde Türkiye

Büyük Millet Meclisinde kabul etmiş, aynı zamanda 2053 yılı için karbon nötr hedefini dünya kamuoyu ile paylaşmıştır. Küresel düzeyde karbondioksit (CO2) emisyonlarının yüzde 75'i şehirlerde gerçekleştirilen faaliyetlerden oluştuğu, bu nedenle 2053 karbon nötr hedefine ulaşmak için şehir yönetimlerinin önümüzdeki süreçte sorumlulukları büyüktür.

Bizler 1999'un son günlerinde Samsun'da başlanarak uğraşını verdiğimiz çevresel sorunları sadece Samsunumuzun ve hemşehrilerimizin sağlığı için çalışmalar olarak görüyorduk.

Halbuki insanlık alemi, I. Sanayi Devrimi ile birlikte küresel ölçekte insan sağlığından öteye insanımızın varlığını tehdit eden bir büyük uğraşım içine 1972 yılında Stockholm Toplantısı'nda, 1992'de Rio Toplantısı'nda, 2015 Paris Protokolü ile Paris'te mücadeleleri başlatmışlardır.

Paris Anlaşması, 2015 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDCS21) Taraflar Konferansı'nda kabul edilmişti.

Söz konusu anlaşmanın hedefi küresel ortalama sıcaklık artışını 1.5 °C ile sınırlamak ve 2 °C'nin altında tutmak için çaba sarf etmek olarak belirlenmiştir. Yapılacak katkılar sadece gelişmiş ülke olarak belirlenen taraflarca değil, bu sefer tüm taraflarca yapılacak ancak gelişmiş ülkeler bu konuda liderlik edecek, gerekli destekleri geliştirmekte olan ülkelere sağlayacaklardır. Paris Anlaşması'nın finansal mekanizması gelişmiş ülkelere 'Yeşil İklim' fonu üzerinden sağlanacak, geliştirmekte olan ülkelerin azaltım ve uyum eylemlerindeki finansman ihtiyaçları bu yolda karşılanacaktır.

Yeşil Dönüşüm

Tüm değerlendirmeler ışığında "Yeşil Dönüşüm" artık yeni bir kalkınma modeli olduğunu ifade edebiliriz. Özellikle 2053 karbon nötr hedefi sonrası enerjide dönüşüm, elektrikli araçlar, bisikletli ulaşım, sıfır atık hareketi, çevre etiketi, enerji verimliliği, sanayide temiz üretim gibi iklim ve çevre dostu uygulamalar yaygınlaşacaktır.

İklim dostu uygulamalar yaygınlaşıyor

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre, son 20 yılda yenilenebilir enerjide kurulu gücümüz 3 katı artışla 53000 MW değerine ulaşmıştır. Yenilenebilir kaynaklara ilave olarak enerji arzı güvenliği

için nükleer enerji kurulu gücümüzü de vazgeçilmez olarak görüyoruz. 2002 yılı öncesinde toplam kurulu gücümüz 30.000 MW civarındaydı. Son yirmi yılda kurulu gücümüze 70.000 MW ilavesi ile 100.000 MW kapasiteye ulaşılmıştır.

Özellikle de rüzgar ve güneşin önümüzdeki dönemde daha da ön plana çıkacak olması bu noktada taşıdığımız büyük potansiyeli bir kez daha gözler önüne sermektedir. Şehir insanının sağlığını çok tehdit eden havadaki emisyonun azaltılması yerel yönetimlerin öncelikli hedefi haline gelecektir.

İklim dirençli kentsel yenileme, enerji verimliliğinin artırılmasının yanı sıra Cumhurbaşkanımızın eşi Sayın Emine Erdoğan Hanımefendi'nin himayelerinde her geçen gün büyüyen ve 'Kullan At' kültürüne alternatif kaynakları verimli kullanan döngüsel ekonomi modelinin öncü örneklerinden biri olan "Sıfır Atık" hareketi sanayide temiz üretim yöntemleri, yağmur suyu hasadı, çatı üstü güneş panelleri, binalara enerji kimlik uygulamaları, hizmet ve ürünlerde giderek yaygınlaşan "Çevre Etiket Uygulamaları" ile birlikte bisikletli ulaşımın yaygınlaştırılmasını teşvik edici yasal düzenlemeler ile mali destekler "Sera Gazı Emisyonlarının Azaltılması" noktalarındaki adımlar çok önemlidir. Bunlar vatandaşlarımızın temiz ve sağlıklı bir nefes almasını sağlayacaklardır.

Küresel düzeyde karbondioksit (CO2) emisyonlarının yüzde 75'inin şehirlerde gerçekleştirilen faaliyetlerden kaynaklanmakta olduğunu daha önce ifade etmiştik. Halihazırda küresel ortalama sıcaklık sanayi öncesi döneme kıyasla 1.1 °C artmış durumundadır. 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde 68'inin yani yaklaşık 7 milyar kişinin şehirlerde yaşaması beklenmektedir. Şehirlerde artan nüfus iklim değişikliğine neden olan etmenlerinde artışı anlamına gelmektedir. Çünkü ülkeden ülkeye değişmekle birlikte ülkenin GSYİH'nin yaklaşık yüzde 80'i şehirlerde gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda üretilmektedir.

Şehirleşme bunda başlı başına önemli bir paya sahiptir. Binalar sektörü halihazırda küresel enerji tüketiminin yüzde 30'luk kısmından ve enerji kullanımına bağlı karbon emisyonu üretiminin de yüzde 28'inden sorumludur.

Yine dünya nüfusunun yüzde 10'unun deniz seviyesinden yalnızca 10 metre yüksekliğe kadar olan kıyı bölgelerinde yaşadığı görülmektedir. 2050 yılında 800 milyondan fazla insanın şehirlerde deniz seviyesindeki artıştan ve kıyı taşkınlarından etkilenmesi beklenmektedir.

Bu kapsamda mega şehirler içinde önemli riskler söz konusudur. Mega şehir nüfusu 10 milyonun üstü olan şehirlerdir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, 2018 yılında 33 olan mega şehir sayısının 2050 yılında 40'a çıkması beklenmektedir. Günümüzde 33 mega şehirde 529 milyon kişi yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 10'u ise aşırı yoksulluk sınırının altındadır.

Şehirlerde geçirgen olmayan yüzeylerin (betonlaşma) fazla olmasıyla aşırı yağışların olduğu yerleşimlerde sel ve taşkınlar karşısında kırılganlık artmaktadır. Bu durum şehirlerde özellikle yağmur suyunun yönetimi konusunu ön plana çıkarmaktadır. Şehirlerimizde yağmur suyu ve kanalizasyon hatlarının birbirinden ayrıştırılması işi asla geciktirilmemelidir. Eğer atık su arıtma tesislerine boşuna yağmur suyu akıyor ise gereksiz şekilde atıksu arıtma tesisi kapasitesi artmakta ve masrafi şehire ödettirilmektedir. Günümüzde "Sünger Şehir" (Spence City) olma konusunda çalışmalar birçok yerleşimde sürdürülmektedir.

Şehirlerinde su yönetiminde kullanılan «Yeşil Altyapı Uygulamaları» kapsamında taşkın parkları, bitkilendirilmiş yağmursuyu hendekleri, geçirgen yer kaplamaları, yeşil kaldırımlar, yeşil çatılar, yağmur bahçeleri ve şehir ormanları uygulamaları üzerinde birçok ülkede çalışmalar ve arayışlar devam etmektedir.

Türkiye'mizdeki şehirlerde iklim dirençliliğinin sağlanması oldukça büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde halihazırda çevre, şehircilik ve iklim değişikliği alanında yürütülen pek çok önemli proje olduğu görülmektedir. Türkiye'mizin Paris Anlaşması'na taraf olmasına müteakiben, 2053 yılına dönük olarak Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan, tarafından açıklanan Net Sıfır Karbon Hedefi ve Yeşil Kalkınma Politikası'nın tüm sektörlerle yansımaları olacağı gibi şehir yerel yönetim birimlerimizin de bu doğrultuda hareket edeceği muhakkaktır.

Bu vesile ile 2021 yıllarında ülkemiz Sinop Ayancık, Kastamonu Bozkurt, Rize, Giresun, Bartın ve Trabzon'daki sellerde hayatını kaybedenlere Allah'tan rahmet diliyorum. Ülkemizin çeşitli yerlerinde çıkan orman yangınlarında kahramanca görev yapan Orman Genel Müdürlüğü çalışanlarımızı tebrik ediyor, hayatlarını kaybedenlere Allah'tan rahmet diliyorum.

Gelecek nesillerimizin sağlıklı şehirlerde yaşamı için bugünün ve yarının yöneticilerinin sorumlulukları kolay değildir.